

В Україні функціонує 12 центрів професійної реабілітації інвалідів у системі Міністерства праці й соціальної політики. Дослідження їх діяльності засвідчили, що лише 2 з них надають дійсно широкий спектр послуг за переліком професій (Кримський і Львівський міжрегіональні центри¹). Водночас у більшості відповідних центрів спектр реабілітаційних послуг у розрізі професій є достатньо звужений.

Проведені дослідження та вивчення міжнародного досвіду дозволили запропонувати низку заходів щодо вдосконалення реабілітації інвалідів у трудовій сфері, серед яких:

- поширювати норматив щодо працевлаштування інвалідів на роботодавців, які мають 25 та більше найманих працівників;
- передбачити можливість заповнення нормативу не лише на основі працевлаштування інвалідів на умовах повної, але і неповної зайнятості, а також з урахуванням їх міри втрати здоров'я;
- поширити норматив працевлаштування інвалідів на органи державної влади;

¹ Перелік професій (спеціальностей), за якими в 2010 р. здійснювалася професійна реабілітація у першому з них становила 23, у другому – 27.

- надання повноважень щодо встановлення нормативу для працевлаштування інвалідів місцевим органам влади з урахуванням ситуації на місцевому ринку праці;

- покладення відповідальності за працевлаштування інвалідів у рахунок нормативу на Фонд і центри зайнятості, розроблення відповідного порядку;

- постійне оновлення та розширення переліку професій (спеціальностей), за якими здійснюється професійна реабілітація інвалідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України № 876-XII від 21.03.1991 р. – К., 1991.
2. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України № 2961-IV від 06.10.2005 р. – К., 2005.
3. Куровська Г. Основні концепції державної політики залучення осіб з інвалідністю до ринку праці: міжнародний аспект / Куровська Г. // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 1. – С. 43–45.
4. Терюхова І. Працевлаштування та зайнятість інвалідів: погляд інвалідів та роботодавців / Терюхова І., Стульпінас Н., Терещук О. // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 9–13.

УДК 330.1:314.9

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК У КООРДИНАТАХ ЕКОНОМІКИ ЩАСТЯ

Н. Л. Савицька, кандидат економічних наук

Відповідно до Декларації тисячоліття ООН, підписаної в тому числі й Україною, пріоритетними діями міжнародної спільноти до 2015 р. визнані такі: подолання бідності та голоду; забезпечення якісною освітою протягом життя; боротьба зі СНІДом, малярією, туберкульозом; покращення здоров'я матері та дитини, зниження дитячої смертності; забезпечення гендерної рівності та збереження

довкілля. Наведені цілі суспільства корелюють відповідно до концепції розвитку людини, вперше викладеної у 1990 р. у «Доповіді про розвиток людини», та відображають всезростаючу роль свідомості, якостей людини, цінностей людського розвитку у досягненні щастя як головної цінності життя.

Намагання досягнути засоби досягнення людського щастя із позиції сучасного розумін-

ня господарської діяльності людини має право на життя, оскільки підтверджене серйозними науковими розробками. Дану проблематику активно дискутують з часів класичної політекономії до сьогодення. Серед учених, які присвятили їй увагу, відомі імена: Т. Мор, А. Сміт, Т. Мальтус, Дж. Роулз, Е. Фром, О. Румянцева та ін.

Метою статті є визначення зв'язку між засобами досягнення щастя у господарському житті людини та її розвитком.

Філософія евдемонізму головну цінність життя вбачає у людському щасті. Очевидно, що кінцевою метою життєдіяльності людини є не нарощення обсягу ВВП або темпів його зростання (як доводиться в економіці), а прагнення бути щасливою. У процесі розвитку постнекласичної науки відбувається переосмислення гносеологічних та онтологічних принципів, що поширюються не лише на філософське знання, а й на конкретне, зокрема економічне. Пильна увага до щастя як економічної категорії спостерігається здавна, з часів Т. Мора, А. Сміта, Т. Мальтуса. Прагнення до побудови економіки щастя, тобто економічно справедливої, морально-етичної соціально-економічної системи із гідним життям та умовами праці майже примара як для минулих часів, так і для сьогодення, однак така, що як птах Фенікс відроджується на попелищі ґрунтовної критики опонентів. Методологічні принципи постнекласичної науки дозволяють по-новому поглянути на роль і значення розвитку людини як активного суб'єкта побудови власного щастя. «Перейти від проблеми розкриття у кожній людині розумного позитивного начала до проблеми створення духовно-етичного суспільства та економіки щастя» [1, с. 155].

Значення щастя у господарському та індивідуальному розвитку суспільства важко переоцінити, однак хоч і важко, але необхідно квантифікувати. Свідченням цього є рішення Британії та Китаю з 2011 р., крім відомих показників системи національних рахунків, обчислювати індекс щастя як один із макро-економічних індикаторів. І на те є підстави, наприклад, у королівстві Бутан ще з 1972 р. вимірюють добробут не показником ВВП,

а валовим внутрішнім щастям (ВВЩ), що складається із забезпечення справедливого й усталеного соціально-економічного розвитку; збереження і розвиток традиційних культурних цінностей; охорона природи; правильне управління країною. Не важко помітити, що саме такі цілі корелюються із цілями тисячоліття та концепцією розвитку людини.

Щастя є соціально-етичною категорією, проте економісти ввели його до свого арсеналу знань, оскільки будь-яка економіка ґрунтується на морально-етичних принципах і її суб'єкти прагнуть кращого, щасливішого життя. З того часу, коли предметом економічної науки стали обмежені ресурси, а не людина господарююча, акцент робиться на економіці добробуту, хоча й досі точиться полеміка щодо трактування поняття суспільного добробуту. «Арифметика щастя», проголошена утилітаристами, не дозволяє індивіду бути нещасним. «У суспільстві, де щастя прирівнюється до індивідуальної успішності, матеріального і соціального статусу, нещастя людини посилюються ще й тим, що суспільство ставить їй у це провину, відмовляючись нести свою частку відповідальності» [2, с. 225]. Інший крайній приклад – егалістичний погляд на суспільний добробут, поданий, зокрема у працях Дж. Роулза, стверджує, що щастя людства полягає у щасті найнещаднішого із людей. Від максимізації корисності найменш забезпечених членів суспільства вирає суспільство в цілому.

У будь-якому разі, економіка добробуту акцентує увагу на економічному (читай – монетарному або речовому), тобто зовнішньому забезпеченні задоволеністю життя, але аж ніяк не щастя. Це пояснюється тим, що економіка щастя має на меті досягнення мети через створення гармонійних суспільних стосунків, зокрема соціально-економічних, духовно-етичних умов саморозвитку, самовдосконалення людини. Вимірювання щастя – це тема окремого дослідження, у цій праці ми сконцентруємо увагу на зв'язку між засобами досягнення щастя та розвитком людини.

Узагальнюючи напрацювання у даному напрямі та власні дослідження, слід зазначити таке: по-перше, суб'єктом (творцем) щастя є

людина, отже, виведення людини в епіцентр господарської діяльності, центр перспективи за Т. де Шарденом найголовніша передумова створення щасливого суспільства. Визнання розвитку людини, а не засобів виробництва чи інновацій активним джерелом багатства народів – саме в цьому полягає шлях до побудови економіки щастя. Щаслива людина, на думку О. Румянцевої, відтворюється через піклування про власне здоров'я, подовження тривалості життя, родинний добробут, гідну працю, дотримання морально-етичних чеснот [3, с. 56–63]. У такій системі координат чітко простежується фокус на суб'єкта розвитку – людину цілісну, в якій втілюється триєдине начало біологічного, соціального та духовного. Саморозвиток, самовдосконалення людини є засобом і результатом господарського розвитку.

По-друге щастя є суб'єктивною категорією, однак має суспільний, а отже, об'єктивний, характер. Кожен окремо відчуває, або не відчуває подих щастя у своєму житті, це може бути миттєвий або тривалий період. Проте у суспільстві складаються певні критерії щастя відповідно до рівня соціально-економічного, культурного, духовного розвитку суспільства. Ці суспільні критерії визначають індивідуальну свідомість.

По-третє, матеріальні засоби життя не можуть повною мірою забезпечити людське щастя, проте мають можливість зробити людину нещасливою. Це пояснюється перш за все соціально-психологічними чинниками: для людини важливий не лише результат – одержання доходу, але й сам процес його приросту; втрати більш вражають і запам'ятовуються, ніж успіхи; «долар у кишені сусіда завжди зеленіший, ніж власний», тому відчуття щастя формується у порівнянні [4, с. 3].

Радянська соціально-економічна система за критеріями матеріального добробуту відповідає «економіці відкладеного щастя», а розвинений Захід – економіки добробуту, проте щасливих людей там мало. У СРСР забезпеченість товарами й послугами порівняно з західними країнами була нижчою, але задоволеність життям – вища, а щасливих людей

більше. Отже, прямого зв'язку між матеріальним добробутом і щастям не виявлено.

У сучасному житті, де господарська діяльність усе більше захоплює весь життєвий простір людини, задоволення від споживання матеріальних благ має неухильну тенденцію до зниження на фоні зростання доходу. Вільний час усе більше скорочується за рахунок його перерозподілу на продуктивний, тобто у сфері саморозвитку, продуктивного відтворення людини. Наприклад, чи можна вважати пошук інформації в Мережі у вільний від роботи час продуктивним часом? Так, якщо це спрямовано на накопичення знань та вмінь індивіда. Це ж стосується й відпочинку, він не може бути непродуктивним з погляду відтворення фізичних і інтелектуальних сил людини.

По-четверте, дохід як засіб матеріального задоволення має неоднозначний і нелінійний зв'язок із відчуттям щастя людини. Соціологічні опитування та статистична обробка їхніх результатів доводить, що існує певний пороговий рівень доходу, «необхідний людині для повного щастя». У його визначенні абсолютні величини доходу різняться за ментальними, цивілізаційними та країновими відмінностями, наприклад, для жителів США це 50 тис. дол. на рік, для європейців – 40 тис. євро і т. ін. До досягнення цього рівня зростання доходу дарує відчуття щастя від матеріальної свободи споживчого вибору, проявляється активність людини економічної, чим більше заробіток, тим більше заробляти хочеться. Але така експансія само обмежується й виснажується. Підтвердженням цього є «парадокс Істерліна», яке полягає в підвищенні рівня задоволеністю життя безпосередньо не пов'язане із економічним зростанням [5], оскільки останнє призводить до виснаження психічних і природних джерел відтворення людини. Напруження, тиск, які відчуває людина і природа внаслідок гонитви за нескінченним зростанням (читай хижацьким споживанням), відбирає щастя у майбутніх поколінь, а також підвищує рівень очікувань задоволення сьогочасних і майбутніх бажань. Деякі економісти споживацький характер сучасної індустріальної економіки характеризують взагалі як економіку не потреб, а економіку бажань, забаганок. Поряд з

тим, що люди прагнуть наситити все більш індивідуалізовані (навіть кастимізовані) запити, більшість молоді не згодні інтенсивніше працювати задля нарощення споживчих витрат.

Емпіричні дослідження останніх років, зокрема опубліковані у «Доповіді про розвиток людини», також доводять неоднозначність зв'язку між доходами населення та розвитком людини. В останній опублікованій «Доповіді» за 2010 р. наголошується на тому, що навіть у країнах з низьким рівнем середньодушового доходу, які «знаходяться у несприятливих економічних умовах, люди покращували своє здоров'я та освіту» [6, с. 1].

По-п'яте, щастя має аксіологічний характер. У розумінні щастя надзвичайно важливі ціннісні орієнтири індивіда та суспільства. Відмінності в рівнях господарського розвитку визначаються не лише економічним прогресом, а й культурними детермінантами, у визначенні яких ми відштовхувались від розуміння культури та господарства в широкому значенні цих термінів. Перш за все в трактуванні господарства стоїмо на позиціях Ю. Осипова – фундатора теорії та філософії господарства, який визначає господарство як увесь простір життя людини. Соціальна, техніко-технологічна, економічна, правова, естетична, евристична й інші види культури різнять національні економіки та в сукупності визначають господарську культуру, яка є ядром культури розвитку господарства будь-якого рівня (чи національного, чи домашнього). Таким чином, базисом життя людини є матеріальна та нематеріальна культура – «друга природа», тобто не лише природне, а й соціально-духовне середовище, в якому господарює людина. Нарешті, економічна наука визнала зв'язок між трансцендентним (ціннісним) і раціональним (одержаним за допомогою верифікованого, достовірного знання) через включення до аналізу категорії цінності в усій повноті значення цього терміна, а не лише його економічного змісту. Це відбулося через простеження взаємного впливу культурних універсалій (загальнокультурних цінностей) і економічних цінностей.

Категорія цінностей має історично-національні корені, оскільки те, що цінується одним народом, може бути посміховиськом

для іншого і, навпаки. Суб'єктом цінності завжди є людина, але не як окрема істота, а як самодостатня даність, множинна цілісність, історично-конкретний соціум, сформований за принципом єдності у ставленні до способів досягнення основних цілей: продовження життя, забезпечення благ і свобод. З приводу значення для певного соціуму життя, благ і свобод і творяться цінності: загальнокультурні, економічні й інші. «Цінності завжди були груповими, вони об'єднували і роз'єднували людей. <...> Цінності виступають як сила, що визначає особливості свідомості, світогляду і поведінки будь-якого суб'єкта – хай то окрема людина, чи нація, етнос, держава» [7, с. 32].

По-шосте, одним із засобів досягнення щастя є накопичення нематеріальних цінностей і форм багатства. Такі цінності, як упевненість у завтрашньому дні; наявність політичних свобод; соціального захисту (подолання бідності, економічної нерівності, забезпечення якісною освітою та охороною здоров'я); довіра до людей, бізнесу і влади – все більше визначають параметри людського розвитку та щастя. Внутрішнє багатство, невідчужене від людини, його неможливо вкрасти чи відняти. До нього відносять соціальний, інтелектуальний і духовний капітали, їх виробництво та відтворення не підлягає законам матеріального відтворення, вони можуть самозростати без обмежень.

Особливу увагу слід звернути на рівень освіти як умови добробуту у господарському середовищі, що формується, – економіці знань і можливість одержання різних свобод, подолання особистої залежності. Різниця в освіті визначає можливість самовдосконалення при зростаючих вимогах нового виробництва, майбутнє людини.

По-сьоме, економіка щастя ґрунтується на духовно-етичних відносинах у суспільстві із визначальною роллю гідної праці, чесного доходу, незалежності та вільного вибору. О. Румянцева визначила чотири закони розвитку економіки щастя, які розкривають означену тезу. Підбиваючи підсумок, можна зазначити, що першоосновою розвитку суспільства й господарства є духовно-етичний рівень розвитку людини.

Зародження наприкінці ХХ ст. у надрах індустріальної економіки паростків нової економіки виявилось у нарощенні в розвинених країнах тенденції до домінування потреб людини у внутрішньому розвитку, самореалізації як основи нематеріальної мотивації діяльності. Звісно, цьому передувало певне насичення потреб, і не лише базових, актуальних для країн, що розвиваються, а й основних, що властиво для країн «золотого мільярда». Це відбулося на ґрунті поширення досягнень технічного прогресу, покращення умов праці (її автоматизації, скорочення рутинних операцій тощо) та життя (побуту, дозвілля) не окремих індивідів, а широких верств населення; інформатизації та інтелектуалізації діяльності людини, тобто дифузії інформаційного, інтелектуально-інформативного, знанневого продукту в усі пори суспільного життя. Унаслідок цього учені заговорили про формування економіки знань, у якій матеріалізована в живій і неживій природі інформація, а також ідеальна інформація у формі людських знань, творчості стає найважливішим предметом діяльності людини; домінантою суспільного розвитку визнається людський потенціал, а матеріально-речовий є лише його умовою; відбувається радикальний зсув акцентів у соціальній структурі суспільства, де феномен власності на матеріальні засоби виробництва втрачає свою критеріальну фундаментальність і заміщується інтелектуальною власністю; домінуючим видом капіталу, на основі якого забезпечується не тільки духовне, а й матеріальне багатство, стає нематеріальний капітал, сконцентрований у знаннях, культурі, здібностях, здоров'ї людини, означений у науковій літературі термінами: людський, інтелектуальний, соціальний капітал; в організаційному дизайні економічних структур переважають мережні структури.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що основною метою життя людини є прагнення до щастя. Людина є творцем, автором, актором (тобто активним творцем) власного щастя. Її фізичний, інтелектуальний, морально-етичний, духовний розвиток, а також справедливий соціально-економічні стосунки становлять необхідні умови щасливого життя.

У характеристиці зв'язку між розвитком і людським щастям виділено такі моменти: щастя є суб'єктивною категорією, однак має суспільний, а отже, об'єктивний, характер; матеріальні засоби життя не можуть повною мірою забезпечити людське щастя; дохід як засіб матеріального задоволення має неоднозначний і нелінійний зв'язок із відчуттям щастя людини; для розуміння щастя надзвичайно важливі ціннісні орієнтири індивіда та суспільства; одним із засобів досягнення щастя є накопичення нематеріальних цінностей і форм багатства.

Наразі необхідно пов'язати економічне життя із цілераціональною господарською поведінкою людини, в якій бізнес буде соціально й морально відповідальним, держава забезпечуватиме соціальну справедливість, а людські стосунки стануть дійсно людськими.

Зародки нової економіки ґрунтуються на визначальних якостях людини як творчого та морального індивіда. Домінування експресивізму в мотиваційних установках людини здатне подолати суперечності індустріальної економіки та суспільства. Творче самовираження на фоні втрати визначальної ролі високого доходу в мотиваційній ієрархії людини нового суспільства, названого постеконічним, постіндустріальним, заневим тощо, змінює ціннісну матрицю людини, яка спрямовує патерни поведінки у суспільстві й економіці.

На нашу думку, принципи організації суспільних відносин в економіці знань значною мірою відповідають критеріям економіки щастя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скульская Л. Возможно ли построение экономики счастья / Л. Скульская, Т. Широкова // Проблемы прогнозирования. – 2010. – № 4. – С. 155–157.
2. Броницкая В. Счастье как критерий состояния духовного производства, критерий, цель социально-экономического развития / В. Броницкая // Социальная экономика. – 2010. – № 3. – С. 219–228.
3. Румянцева Е. Экономика счастья / Румянцева Е. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 69 с.

4. Долгин А. Экономические показатели важны лишь постольку, поскольку делают людей счастливее / А. Долгин. // Независимая газета. – 2009. – 28 мая.
5. Говорова А. Счастье все-таки не зависит от богатства [Электронный ресурс] / А. Говорова. – Режим доступа : <http://infox.ru/03/soul/2010/12/13>. – Название с экрана.
6. Доклад о человеческом развитии 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010. – Название с экрана.
7. Дымина Е. Мир ценностей и проблема осмысления действительности [Электронный ресурс] / Е. Дымина. – Режим доступа : <http://ermine.narod.ru/dymina.html>. – Название с экрана.

УДК 331.5

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Н. А. Азьмук, кандидат економічних наук

Сталий соціально-економічний розвиток країни, підвищення рівня та якості життя населення, збагачення соціального і трудового потенціалу кожної людини забезпечується завдяки ефективно діючому та збалансованому ринку праці. Формування ринку праці України вже набуло певних ознак завершеності, проте говорити про повну готовність і безпеку інтеграції країни до європейського ринку праці, що характеризується більш високим рівнем оплати праці та вільним переміщенням робочої сили між країнами-членами ЄС, ще передчасно. Тому виявлення тенденцій сучасного ринку праці України сприятиме розробці та впровадженню дієвої політики держави, спрямованої на прискорення соціального та культурно-духовного розвитку всієї країни забезпечення постійного зростання добробуту громадян.

Вагомий внесок у дослідження ринку праці зробили такі вітчизняні вчені, як О. Алімова, О. Амосова, О. Амоші, О. Власюк, М. Долішній, С. Бандура, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Т. Заяць, А. Колот, І. Кравченко, Г. Купалова, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, О. Новікова, В. Онікієнко,

І. Петрова, С. Пирожков та ін. Разом з тим сучасний ринок праці України характеризується постійним змінами: перетіканням робочої сили за галузевою та територіальною

ознакою, зміною структури робочої сили та економічної активності населення тощо. Це й обумовлює необхідність подальших досліджень щодо визначення тенденцій розвитку ринку праці.

Метою дослідження є вивчення ринку праці, його характеристик, а також пошук способів подолання негативного впливу фінансово-економічної кризи на ринок праці України та можливостей інтеграції до світового ринку праці.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання: дослідити стан і тенденції розвитку ринку праці, визначити основні перспективні напрями його розвитку.

Збалансований ринок праці – одна з найважливіших умов розвинутої, ефективно діючої ринкової економіки. Сучасний національний ринок праці характеризується наявністю суперечностей між попитом і пропозицією, територіальною й галузевою диспропорцією в розміщенні робочої сили, низьким рівнем оплати праці, а відповідно й незначною часткою витрат на робочу силу у собівартості продукції, значною диференціацією заробітної плати.

Основними індикаторами, які характеризують стан ринку праці є: показники зайнятості та безробіття, продуктивність праці, оплата праці. Згідно зі звітом Державного комітету